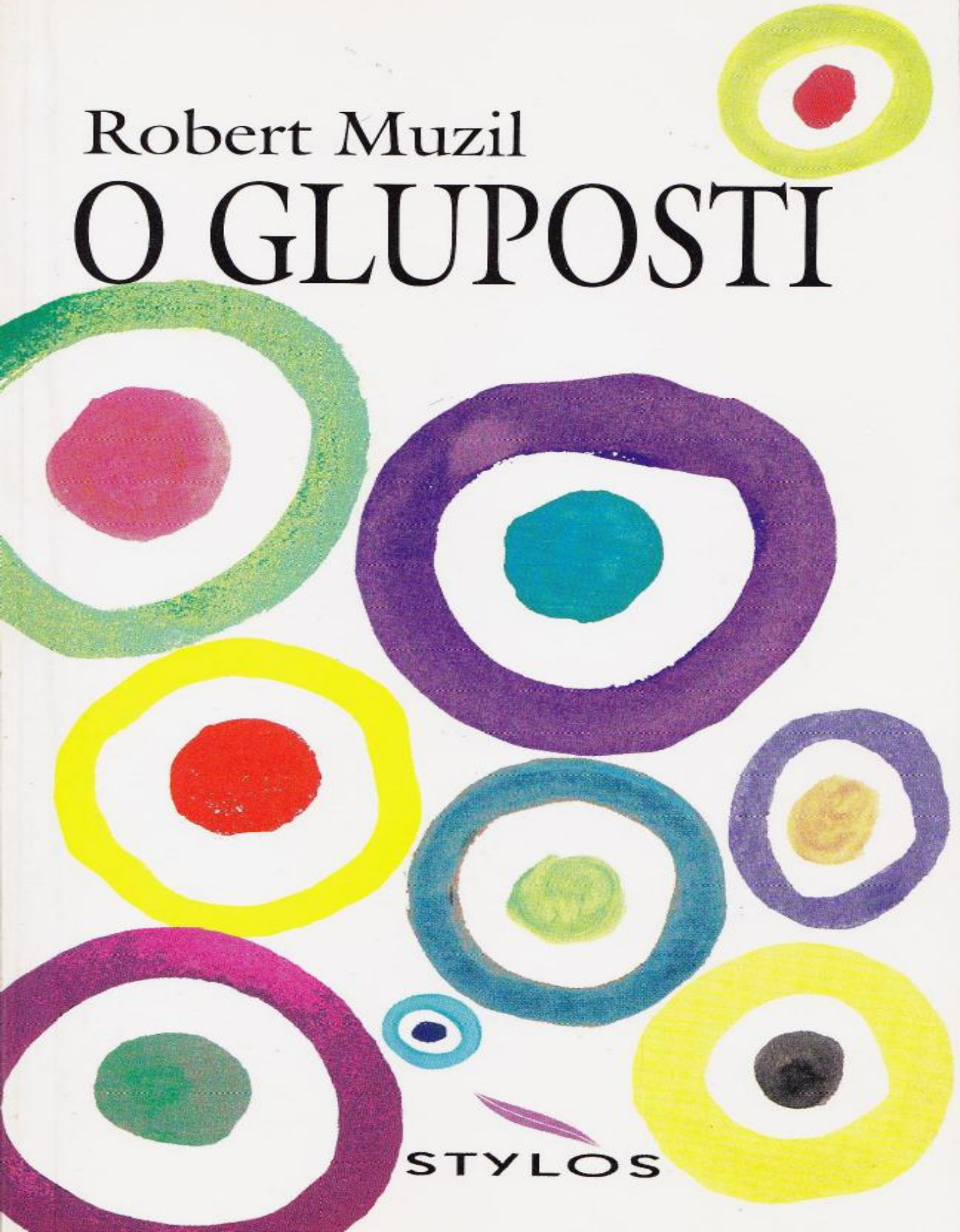

Robert Muzil

O GLUPOSTI

STYLOS

ROBERT MUZIL
O GLUPOSTI
Preveo Jovica Aćin

STYLOS

Robert Musil UBER DIE DUMMHEIT
Bermann-Fischer Verlag, 1937

Sadržaj
O GLUPOSTI
MUZILOVA STUDIJA O GLUPOSTI

O GLUPOSTI

Dame i gospodo!

ONAJ ko se poduhvata da govori o gluposti, rizikuje danas da bude osramoćen: može biti optužen za uobraženost ili mu može biti prebačeno da hoće da remeti istorijski razvitak. Pre nekoliko godina sam već napisao: „Kad glupost ne bi toliko nalikovala napretku, talentu, nadi ili usavršavanju, da ih čovek ne može razlikovati, niko ne bi želeo da bude glup.“¹ Bilo je to 1931. godine; a niko se neće usuditi da ospori da svet otada nije baš nešto napredovao niti postao savršeniji! Stoga je, postepeno, sve manje moguće odgađati pitanje: „Šta je zapravo glupost.“

Ne bih ni da zaboravim da kažem da sam, kao pisac, davno još upoznao glupost, da smo se družili više nego jednom! Uostalom, kad se čovek rađa za književnost, on se suočava s gotovo neodredivim otporom, a koji može, izgleda, da poprimi razne vidove: bilo ličan vid kao, recimo, uvek dostojan vid profesora književnosti kome, naviknutom na sagledavanje s neizmernih odstojanja, na nesreću nedostaje cilj u savremenom trenutku, bilo opštiji vid, zamagljen, kao što je zamena kritičkog suda komercijalnim, otkako je Bog — u svojoj dobroti, čiji nam putevi ostaju nedokučivi — ljudski jezik dodelio čak i filmskim autorima. Tu i tamo sam već opisao izvesne od ovih pojava; nije nužno iznova svoditi ili dopunjavati taj račun (a bio bi to, verovatno, nemoguć zadatak, s obzirom da sve stvari danas teže da se uvećavaju); dovoljno je istaći neospornu činjenicu da se nedostatak smisla za umetnost kod naroda ne izražava samo u rđavim razdobljima i u grubom vidu, nego i u dobrim i u svim vidovima, tako da je razlika između represije ili zabrane i počasnih doktorata, dodeljivanja univerzitetskih katedara i nagrada, tek u stepenu.

Uvek sam podozrevao da je taj raznoliki otpor nekog naroda, koji se razmeće da voli umetnost u stvaranju i u svakoj duhovnoj finesi, bio samo glupost, možda posebna vrsta gluposti, estetska, a možda i afektivna glupost; pokazujući sebi na taj način, u svakom slučaju, da ono što nazivamo „lep duh“ može biti podjednako smatrano „lepom glupošću“; ni danas još ne vidim nikakvog razloga da menjam pogled. Bez ikakve sumnje, sve što kvari neki tako posve ljudski naum, kakav je umetnički, nije moguće svesti na glupost; nužno je

takođe — iskustva proteklih godina posebno su na to ukazala — nešto od toga pripisati različitim vrstama klonulosti. Ali, ne bi trebalo prigovarati ni da pojam gluposti nema sa ovim baš ničeg zajedničkog, uz izgovor da se on odnosi na razum a ne na osećanja iz kojih, naprotiv, umetnost proizilazi. Bila bi to zabluda. Čak je i estetsko uživanje podjednako suđenje i osećanje. Dozvolićete mi da vas podsetim ne samo da Kant, prema velikom aksiomu preuzetom od njega, govori o moći estetskog *suđenja i sudovima* ukusa, nego i da ponovim antinomiju kojom on ovako završava:

Teza: Sud ukusa ne zasniva se na pojmovima, jer bi se, inače, o njemu moglo raspravljati (i mogao bi se okončati dokazom).

Antiteza: On se zasniva na pojmovima, jer se, inače, o njemu ne bi moglo ni raspravljati (i ne bi se mogla iziskivati jednodušnost).

Uz to, želim da postavim pitanje: nisu li, polazeći od politike i haosa života uopšte, rasuđivanje i antinomija analogni? I ne bi li se naposljetku različite forme gluposti našle, kao njihove sestre i sestrice, baš tamo gde su rasuđivanje i um najčistiji? Neću više da insistiram na njihovoj važnosti. Erazmo Roterdamski je zapisao u istančanoj knjizi, koja je još sveža kao prvog dana, u *Pohvali ludosti*, da postoje izvesne gluposti bez kojih čovek ne bi čak ni ugledao svetlo dana!

MOŽEMO sebi da dočaramo moć, ogromnu koliko i besramnu, gluposti nad nama, sagledavši prijatnu konspiraciju iznenađenja koju uglavnom prihvata onaj ko pretenduje, dok gaji poverenje u sebe, da evocira to čudovište pod njegovim imenom. Počeo sam s tim da sam to okusio na sebi; nije dugo trajalo i dobio sam istorijsku potvrdu dana kad sam, pošavši u potragu za prethodnicima u izučavanju gluposti — naišavši, uostalom, tek na mali broj, mudraci su skloni, izgleda, jedino da razmatraju mudrosti – od jednog erudite među mojim prijateljima dobio tekst predavanja iz 1866. godine čiji je autor Joh. Ed. Erdman², Hegelov učenik i profesor u Haleu. To predavanje, naslovljeno *O gluposti*, počinje, u stvari, evociranjem smeha kojim je pozdravljena njegova najava; i otkako znam da čak i jedan hegelovac može da mu bude izložen, uveren sam da postoji nešto posebno u čovekovom stavu prema onom ko bi hteo da

raspravlja o gluposti; a izvesnost da postoji tako izazvana psihološka moć, snažna i duboko dvosmislena, ispunjava me smetenošću.

Sklon sam, dakle, da vam priznam svoju nemoć pred problemom: naime, ne znam šta glupost jeste. Nisam otkrio teoriju gluposti pomoću koje bih mogao da preduzmem spasavanje sveta; nisam čak ni otkrio, u okvirima naučne baštine, niti jednog jedinog istraživača koji ju je uzeo za svoj predmet, pa čak ni svedočanstvo o jednostunosti koja bi bolje ili gore bila ustanovljena o njoj kao temi u analizi analognih pojava. Možda je za to kriv moj nedostatak obaveštenja; ali, verovatnije je da je pitanje „Šta je glupost?“ podjednako malo prirodno za moderno mišljenje koliko i pitanje: „Šta je lepo, ili dobro, ili električna struja?“ Želja da preciziramo taj pojam i na pitanje koje prethodi čitavoj egzistenciji nađemo koliko odmeren toliko mogućan odgovor, nije zbog toga manje živa; otuda sam, jednog lepog dana, i ja poželeo da odgovorim na pitanje, da bih znao, šta je glupost „u stvarnosti“, a ne više u kojem se obliku ona rasprostire, što bi pre bila dužnost i nadležnost mog zanata. I tako, pošto sam sebi uskratio pomoć književnosti, a pomoć nauke mi bila odbijena, pokušao sam da se stvari poduhvatim potpuno naivno, onako kako se to čini u sličnom slučaju, naprosto ispitujući upotrebu reči „glupo“ i srodnih reči, pretresajući najobičnije primere i trudeći se da sučelim svoja zapažanja. Na nesreću, ovaj postupak liči uvek donekle na lov na leptirove: dato vam je da na trenutak sledite predmet, ne gubeći ga iz oka, za koji verujete da ga posmatrate, ali obično se, uostalom, ubrzo dogodi, usled cik-cak kretanja, da se umešaju druge, slične lepidoptere, pa više ne znate da li je to još isti koji sledite. Tako, uzorci iz familije *glupost* neće vam uvek dozvoliti da budete sigurni da li je njihovo srodstvo doista izvorno ili samo spoljašnje, i da niste usled nekog previda prešli s jednog na drugi; i neće vam biti baš lako da ih sve skupite pod isti šešir, za koji biste mogli reći da je doista napravljen za neku praznu glavu.

NAČIN kojim počinjete, u takvom slučaju, gotovo je nevažan; počinjemo, dakle, bilo kako, ali vodeći računa možda o početnom problemu koji se sastoji u tome da ko god hoće da govori o gluposti ili da mu bude od neke koristi takvo izlaganje mora da pođe od pretpostavke da on sam nije glup; naime, da proklamuje da on o sebi

sudi kao o pametnom, iako to uglavnom važi upravo kao znak gluposti! Ako se, međutim, pitate zašto je tako, prvi odgovor koji vam pada na pamet izgleda da je pokriven debelim slojem predačke prašine potčinjenosti, pošto on tvrdi da oprez nalaže da se ne pokazujete pametnim. Taj nepoverljivi oprez, danas bezmalo nerazumijiv, potiče verovatno iz doba kad je stvarno bilo pametnije, za najslabijeg, da sebe ne smatra inteligentnim! Glupost, naprotiv, uspavljuje nepoverljivost; ona „obezoružava“, kako se to danas kaže. Nekolike tragove te vrste prepredenosti nalazimo u izvesnim odnosima zavisnosti u kojima su snage dotle nejednake da najslabiji pokušava da se iz njih izvuče praveći se gluplijim nego što jeste; tako stoji, recimo, sa onim što zovemo sluškinjskim lukavstvima: ophođenje podređenih prema gospodarima vičnijim govoru, odnosi vojnika prema oficiru, učenika prema učitelju i deteta prema roditeljima. Slab, koji ne može, manje nadražuje nosioca moći od onoga koji neće. Glupost ga čak baca „u očaj“, što je, neosporno, stanje slabosti!

S tim je savršeno saglasna činjenica da moćniku nečija pamet obično ide „na žuč“. Nesumnjivo, on je ceni kod nekog ko mu je podređen, ali uz uslov da je združena sa apsolutnom odanošću. Od trenutka kad više nema potvrde o dobrom vladanju i nije više sigurno da ona služi interesima gospodara pre nego interesima inteligencije, biće krštena za neskromnost, drskost, pakost; često će se tada reći da ona, u najmanju ruku, udara na čast i autoritet gospodara, čak i ako ona stvarno ne preti njegovoj bezbednosti. To je dobro vidljivo u školi gde se s više grubosti postupa s nekim darovitim, ali neposlušnim učenikom, nego u slučaju nekog zaostalog i apatičnog. U oblasti morala, odatle potiče ideja da je neka volja utoliko rđavija što je bolja savest protiv koje prva deluje. I sama pravda nije ostala netaknuta ovom ličnom predrasudom: zločinu počinjenom inteligentno sudi se strožije, kao „rafinovanom“ i „okrutnom“. U oblasti politike, najzad, svako može da nađe koliko god hoće primera za isto.

Ali, i glupost — i to je prigovor ovde nesumnjivo neizbežan — daleko je od toga da uvek uspokojava; ona može da nadražuje. Da skratimo, recimo da ona obično izaziva nestrpljivost, ali i, u izvanrednim okolnostima, okrutnost; i odurna preterivanja u toj

bolesnoj okrutnosti, uobičajeno označavanoj imenom sadizam, suviše često, u ulozi žrtava, pokazuju imbecile. To očito dolazi od toga da su oni za surove najlakši plen; ali, to je podjednako vezano i za činjenicu da nesposobnost odupiranja, koja naprosto zrači iz cele njihove ličnosti, nadražuje uobrazilju kao što miris krvi draži zver, i vodi je u svojevrsnu pustinju u kojoj okrutnost „ide suviše daleko“ samom činjenicom, a nije joj potrebno mnogo, da ne nailazi ni na kakve granice. Postoji u tome izvesna crta patnje u onome ko nanosi patnju, slabost unesena u njegovu brutalnost; i, mada povlašćena srdžba zbog samilosti uglavnom ometa da to bude uočeno, u okrutnosti, kao i u ljubavi, potrebni su međusobno odgovarajući partneri! Doista bi analiza toga bila važan zadatak u ljudskom svetu tako uznemirenom, kao što je današnji, svojom „niskom okrutnošću prema slabima“ — po verovatno najuobičajenijoj definiciji sadizma; ali, ne želimo li da izgubimo iz vida cilj koji ovde sledimo, a u pogledu na našu prvobitnu zbirčicu primera, ono što je rečeno o tome već izgleda kao digresija; zadovoljimo se da od toga zadržimo da se, u suštini, može biti glup ako pretendujete da ste pametni, ali da nije uvek pametno proći za glupog. Nema načina da ovo uopštimo; ili jedino što je prihvatljivo jeste da najpametnije što možemo da učinimo u ovom svetu jeste da se trudimo da se to što je moguće manje primeti! U stvari, upravo je u tome crta onoga što je prilično često isticano pod izrazom mudrost. Ali, još češće je rečeni zaključak — koji se odnosi na primitivna razdoblja — iznošen jedino bojažljivo ili čisto simbolički; tim putem bi nas razmišljanje odvelo u područje preporuka o skromnosti ili sličnih, još raširenijih moralnih zapovesti, a da nas, inače, ne izvede u potpunosti s područja gluposti 1 pameti.

Bojazan da ne izgledate glupi, kao i bojazan da ne povredite uljudnost, čini da se znatan broj ljudi, koji sebe smatraju pametnim, čuva da to i kaže. A ako se nađu u situaciji da su prisiljeni da o tome govore, pribegavaju okolišenjima sledeće vrste: „Nisam *gluplji* od drugog.“ Ali, postoji sklonost i da se što je moguće neutralnijim i objektivnijim tonom primeti: „Verujem da mogu da kažem da sam normalno inteligentan.“ Pokatkad uverenje da ste pametni biva izrečeno posredno, recimo u sledećem izrazu: „Ne bih da sam glup!“ Stvar je utoliko značajnija što nije u pitanju samo neki privatni pojedinac koji sebe, duboko u srcu, diskretno, smatra izuzetno

pametnim i veoma obdarenim, nego što to govori, ili udešava da se govori o njoj, javna ličnost od časa kad je na vlasti, da je, eto, vrhunski inteligentna, prosvetljena, plemenita, nadmoćna, milostiva, izabrana od Boga i predodređena za istorijsku sudbinu. Ide se i dotle da se tako govori o drugom da bi se time odraz s njega pridodao sopstvenom sjaju. To otkrivamo u titulisanju kao što je Vaše veličanstvo, Vaša eminencijo, Vaša ekscelencijo ili Vaša milosti, premda u fosilizovanim tragovima i bezmalo mrtvim; ali, to danas u potpunosti oživljava svaki put kad čovek govori o sebi u množini. Izvestan niži sloj srednje klase — govoreći intelektualno i moralno — u tom pogledu naročito pokazuje gotovo bestidnu pretenziju da sebe manifestuje u zaklonu neke partije, nacije, sekte ili čak umetničke tendencije i oseća se ovlašćenim da govori „mi“ umesto „ja“.

Uz jedan samorazumljivi izuzetak i otuda zanemarljiv, ova pretenzija može takođe biti nazvana taština; u stvari, danas su dušom mnogih država i nacija ovladala osećanja među kojima taština neosporno zauzima povlašćeno mesto; oduvek, međutim, između gluposti i taštine postoji tesna veza — što nam možda pruža neki putokaz. Neko ko je glup često izgleda kao tašt već samom činjenicom da nema pameti da sakrije glupost; ali, to čak, u osnovi, nije ni neophodno pošto je srodstvo taštine i gluposti neposredno: neko ko je tašt, odaje utisak da daje manje nego što bi mogao — poput mašine čija para izbija na pogrešnu stranu. Stara izreka *Taština i glupost su iz istog lonca* ne znači ništa drugo; baš kao i izraz: Taština „zaslepljuje“. Ono što asociramo uz pojam taštine jeste da, ne očekujemo previše, a drugi smisao reči „zaludan“ blizak je značenju „nekoristan“. Taj manji učinak očekivan je i tamo gde ipak ima učinka: taština i obdarenost takođe su često povezane; ali, onda imamo utisak da bi učinak mogao biti visok kad taština ne bi bila prepreka tome. Ova predstava, tako žilava, o manjem učinku pojavice se, uostalom, nadalje kao najopštija predstava koju smo kadri da stvorimo o gluposti.

Ali, ne izbegavamo nekog ko se ponaša tašto zato što bi, kao što je poznato, on mogao biti glup, nego prvenstveno zato što prelazi granice uljudnosti. „Ko se hvali, sam se kvvari“, kazuje stara poslovice; a to znači da onog ko se razmeće, suviše govori o sebi i suviše se prsi, smatraju ne samo neinteligentnim nego i nepristojnim.

Ako se ne varam, zahtevi koje to pogađa deo su mnogobrojnih i raznovrsnih Zapovesti iz davnine namenjenih da se sačuvamo od samozadovoljstva, pretpostavljajući da je ovo podjednako veliko u drugome kao u nama samima. Ali, te zapovesti koje nalažu odstojanje u posmatranju, isto tako osuđuju korišćenje suviše direktnih reči, artikulišu pozdravne formule, zabranjuju protivrečenje a da se ne izvinite i započinjanje nekog pisma s „ja“; ukratko, one zahtevaju poštovanje izvesnih pravila za izbegavanje preterane blizine — to jest, preterane bliskosti.⁴ Njihov je zadatak da izglađuju i harmonizuju kontakte, da olakšavaju ljubav prema sebi, kao i ljubav prema bližnjem, i da u međusobnom ophođenju ljudi obezbeđuju takoreći prosečnu temperaturu; tu vrstu propisa nalazimo u svim društvima, čak i više u primitivnim nego u civilizovanim, a nisu nepoznata ni u onom nemom, društvu životinja, kao što se lako da otkriti u velikom broju gestova u njihovom „ceremonijalnom“ ponašanju. Ova briga o odstojanju, međutim, ne zabranjuje samo da sebe hvalimo, nego ne dopušta ni da preterano hvalimo drugog. Reći nekom u lice da je genije ili svetac bilo bi isto tako prejako kao i tvrditi to za sebe; blatiti se po licu ili čupati se za kosu nije ništa bolje, po našem sadašnjem ukusu, nego vređati drugog. Zadovoljimo se nagoveštajem i da to nije ništa gluplje ili rđavije nego u slučaju drugog, kako smo to već gore primetili!

Očigledno, kad red vlada, strogo su zabranjeni izrazi lišeni mere i običajnog morala. A pošto smo govorili o taštini kod naroda i partija, koji se danas hvališu prosvetljenošću, sad valja dodati da je epikurejska većina — baš kao megalomanski pojedinac u svojim sanjarijama monopolisala ne samo mudrost nego i vrlinu, i sebe smatra za čestitu, plemenitu, nepobedivu, skrušenu i divnu; utoliko ljudi, u današnjem svetu, teže da, kad su u većem broju, sebi dopuste sve što im je zabranjeno kao pojedincima. Odjednom, kad sagledamo povlastice tog uvećanog „mi“, imamo utisak da rad rastućeg civilizovanja i pridomljivanja pojedinca mora biti nadoknađen srazmernim decivilizovanjem naroda, država i političkih bratstava; ono što se tu manifestuje javno nije ništa drugo nego, u osnovi, poremećaj pređašnje afektivne ravnoteže u protivstavljenosti *ja* i *mi*, kao i u moralnom vrednovanju. Ali, da li je to — pitaćemo se — još glupost, ima li to još ikakve veze s njom?

Dragi slušaoci, niko u to ne sumnja! Dozvolite mi radije, međutim, pre nego što se upustim u opširniji odgovor, da predahnem uz pomoć primera koji nije lišen prijatnosti. Svi mi, posebno i još više mi muškarci, a pre svega čuveni pisci, poznajemo onu vrstu dama koje plamte da nam povere roman svog života i čija duša je, izgleda, bila neprekidno u zanimljivoj situaciji, nikad ne dospevši do srećnog ishoda koji ona možda očekuje upravo od nas. Da li je neka od tih dama glupa? Nešto iz preobilja naših utisaka šapuće nam pretežno da jeste. Ali, učtivost, pa i pravičnost, nalažu nam da prihvatimo da ona to nije potpuno i ne uvek. Ona govori mnogo o sebi i uopšte govori mnogo. Odlučno raskida sa svim. Tašta je i indiskretna. Često nam drži lekciju. Obično, nije sasvim u skladu sa svojim ljubavnim životom; a život, uopšte, ne polazi joj suviše za rukom. Ali, nema li i drugih ljudskih bića o kojima se sve to, ili bezmalo sve, može takođe reći? Govoriti mnogo o sebi, recimo, takođe je nedostatak egoista, neurotičara, pa čak i izvesne vrste melanholičara. A sva ta obeležja savršeno se mogu primeniti na mladež; gotovo da je to jedna od pojava sazrevanja, govoriti mnogo o sebi, biti tašt, držati lekcije, ne biti u skladu sa životom, ukratko, pokazivati tačno iste nedostatke inteligencije i uljudnosti — a zbog toga ne biti glup ili, barem, ne gluplji nego što je prirodno za nekog ko, upravo, još nije postao pametan!

Dame i gospodo! Rasuđivanja iz svakodnevnog života i njegove antropologije najčešće nas odvođe miljama daleko, ali i, obično, skreću nas s puta. Ona nisu bila formirana s obzirom na neko istinsko učenje; ona samo, u stvari, predstavljaju pokrete pristajanja ili odbijanja duha. Prethodni primer pokazuje, dakle, naprosto da nešto može izgledati glupo a da to nužno nije, da se smisao reči menja s kontekstom i da je glupost tesno spletena s nečim drugim, pri čemu nigde ne prelazi nit koja bi omogućila, ako bi se gore izvukla, da se jednim potezom rasplete celo tkanje. Sama genijalnost je nerazlučivo vezana za glupost; a zabranu, pod pretnjom kazne da budete oglašeni za glupog, preteranog govora o sebi, čovečanstvo je umelo da preokrene na originalan način: izumelo je pisca. Njemu je dato pravo, u ime smisla ljudskog, da priča šta je jeo, da sunce sija na nebu, ima pravo da sebe ispoljava, da obelodanjuje tajne, da se poverava, da bez imalo obzira objavljuje lične izveštaje —barem

znatan broj drži do toga, a sve to kao da je čovečanstvo sebi izuzetno dozvolilo u ovom slučaju sve što drugde zabranjuje. Tako ono priča neumorno o sebi i otkriva da je već hiljadama puta pričalo, zahvaljujući piscima, iste povesti i iste avanture, ne izvlačeći iz njih za sebe ni najmanji napredak ili dobitak na smislu. Ne bi li ono moglo, kad već tako upotrebljava svoju književnost, a ova se pokorava toj upotrebi, da posumnja u nju, posle svega, kao u glupost? Što se mene tiče, nikako ne smatram da je to nemoguće!

U svakom slučaju, među poljima primene gluposti i nemoralnosti — ova reč je shvaćena u širokom smislu, danas malo korišćenom, koji je otprilike jednak s nepoznavanjem šta je duh pre nego šta je neinteligencija — postoji složena mešavina analogija i razlika. A te veze su nesumnjivo bliske onome što je Johan Eduard Erdman izrazio na čuvenom mestu u svom spomenutom predavanju, tvrdeći da je brutalnost „praksa gluposti“. On piše: „Reči [...] nisu jedina manifestacija stanja duha. Ovo se ispoljava i putem činova. Isto važi, razume se, i za glupost. Triviti gluposti — dakle, praksa gluposti — ili glupost na delu, eto šta nazivamo brutalnost.“ Ova ubedijiva tvrdnja nas, tako, posebno poučava da je glupost ogrešenje o osećanje — pošto je brutalnost svakako to! To nas neposredno dovodi do onog „poremećaja afektivne ravnoteže“ na šta smo, ne objašnjavajući, gore aludirali. Ostaje da se objašnjenje koje Erdmanova tvrdnja pretpostavlja, ne podudara baš savršeno sa istinom; jer, ne govoreći o činjenici da se ona odnosi jedino na brutalnog pojedinca, neotesanog, suprotnom „vaspitanom“ čoveku i nikako ne obuhvata sve primene gluposti, brutalnost nije naprosto glupost; otuda u odnosu afekta i inteligencije, kakve nalazimo u kombinovanom vidu u „primenjenoj gluposti“, ostaje još mnogo toga da se rasvetli. Na to tek treba sad da dođemo, a to se, ni ovog puta, ne može bolje učiniti nego putem primera.

DA bismo što bolje istakli obrise pojma gluposti, pre svega treba ublažiti sud po kojem bi glupost bila jedino ili prvenstveno nedostatak pameti; kao što je to već primećeno drugde, pokazujući da je najuobičajenija predstava koju sebi stvararno o gluposti, izgleda ona o povlačenju pred najrazličitijim zadacima, dakle predstava o nekom fizičkom i intelektualnom nedostatku uopšte. Ulični jezik nas

snabdeva upečatljivim primerom za to: izraz za nekog ko je tvrd na ušima — dakle, s fizičkim nedostatkom — glasi *derisch* ili *terisch*, naime *torisch* [budala], a taj izraz nije predaleko od „glupan“. Uostalom, to se nalazi potpuno u smeru na kojem se obično, popularno, iznosi prekor za glupost. Kad neki sportski šampion klone u odlučnom trenutku, on zatim nehotice kaže: „Izgubio sam glavu“, ili „Ne znam gde mi je bila glava“, mada je ulogu glave u boksu ili plivanju prilično teško odrediti. Isto tako, u grupi dece ili u nekom sportskom društvu, ko god se pokaže nespretan, bio on i Helderlin, lepe mu etiketu gluposti. Takođe, onaj ko nije lukav niti bez skrupula u poslovima, često važi za glupog. Gledano u celini, navedene vrste gluposti korespondiraju s vrstama inteligencije koje su prethodile onim koje su zvanično na ceni u našim danima; recimo, ako su moja školska znanja tačna, drevni Germani dovodili su ne samo moralne predstave, nego i pojmove poučavanja, iskustva i mudrosti, drugim rečima intelektualne pojmove, u vezu s ratovanjem i borbom. Tako, dakle, svakoj pameti odgovara njena glupost, a sama psihologija koja se bavi životinjama mogla bi nam otkriti, u svojim testovima inteligencije, da svakom „tipu radnje“ odgovara drukčiji „tip gluposti“.

Onaj ko bi tragao za najopštijim pojmom inteligencije bio bi, dakle, doveden dotle, putem iznesenih analogija, da prihvati pojam „sposobnosti“; tako bi svaki nesposobni čovek mogao, u datim okolnostima, da bude ocenjen kao glup. U stvari, po sebi se ipak razume da sposobnost naspram izvesne gluposti nije izričito uzeta kao inteligencija. Vrsta sposobnosti koja prelazi u prvi plan i na neko vreme posuđuje svoju sadržinu pojmovima inteligencije i gluposti zavisi od formi života. U razdobljima lične nesigurnosti, lukavstvo, snaga, izoštrenost čula i fizička okretnost prožimaće pojam inteligencije; u intelektualnijim razdobljima — i da dodamo, uz nužnu rezervu, građanskim — cerebralna aktivnost biće ona koja se nameće. Tačnije, u pitanju će biti vrhunska aktivnost duha; ali, tok stvari doneo je prevagu umovanja koje se upisuje na praznom licu i ispod tvrdog čela poslovnog čoveka; tako biva objašnjeno da se, u našim danima, inteligencija i glupost, kao da ne bi ni moglo biti drukčije, tiču jedino poslovnog umovanja i mere njegovih sposobnosti, premda je to donekle parcijalno.

Opšti pojam nesposobnosti, povezan sa izrazom „glup“ — u smislu kako totalne nesposobnosti tako ma kakve partikularne nesposobnosti – podrazumeva, dakle, neobičnu posledicu: naime, da izrazi „glup“ i „glupost“, pošto označavaju nesposobnost uopšte, mogu da zamene u datim prilikama, ma koji drugi izraz namenjen da označi neku partikularnu nesposobnost. To je jedan od razloga zbog kojih je uzajamno prebacivanje za glupost tako rašireno. (S druge strane, u tome je i poreklo teškoće s kojom se suočavamo prilikom definisanja gluposti, kako su to naši primeri pokazali.) Zamislimo na trenutak zabeleške koje pokrivaju margine najambicioznijih romana iz pozajmnih biblioteka, a koji su dugo bili u gotovo anonimnom opticaju: ustanovićemo da se sud čitaoca, najzad samog sa autorom, najčešće izražava usklikom *glupo!* Ili ekvivalentima: *stupidno!*, *apsurdno!*, *bezgranična glupost!*, itd. Takvi su u uzvici indignacije koji se čuju u pozorišnim salama ili likovnim galerijama kad se čovek, u gomili, suoči sa stvaraoцем koji ga šokira. A bilo bi ovde i mesta da govorimo i o izrazu kič [kitsch] koji je, među samim umetnicima, povlašćeni prevod prvih reakcija; pritom jedva da je moguće, barem po mome znanju, definisati taj izraz ili objasniti njegovu upotrebu, osim da pribegnemo glagolu *verkitschen* koji znači, u dijalektnoj upotrebi, „ustupiti ispod cene“ ili „prodati budzašto“. Kič bi označavao, dakle, neku bofl robu ili škart; i drage volje verujem da bismo to značenje pronašli, razume se preneseno na plan duha, svaki put kad je izraz nehotice opravdano iskorišćen.

Počevši od bofla, rasprodaje u suštini poprimaju, s obzirom na taj izraz, smisao „nesposobne“ robe, bez praktične vrednosti, a budući da nesposobnost i odsustvo praktične vrednosti takođe obrazuju osnovu upotrebe izraza „glupo“, jedva da je preterano tvrditi da smo skloni da sve što nam ne odgovara — naročito kad pretendujemo, osim toga, da ga cenimo kao visoko „kulturno“ — kvalifikujemo kao „više ili manje glupo“. A da bismo definisali ovo „više ili manje“, značajno je da je korišćenje termina za glupost nedvojivo od drugog, koji obuhvata ne manje nesavršene izraze za vulgarno ili moralno šokantno; to našu pažnju ponovo upućuje na zajedničku sudbinu pojmova „glupost“ i „neuljudnost“. Među kritičkim sudovima o umetnosti ili o životu, još sirovim i neotesanim, nalazimo zapravo ne samo izraz kič, estetičku formulu intelektualnog porekla, nego i

uzvike moralnog tipa poput „svinjarija!“, „odvratno!“, „gnusno!“, „morbidno!“, „skandalozno!“. Mogućno je, ipak, da navedeni izrazi, čak i korišćeni bez razlikovanja, podrazumevaju izvestan intelektualni napor i neko nijansiranje po smislu; njihovo nizanje takođe može biti okončano i supstituisano naposljetku već maltene neartikulisanim usklikom „prostaštvo!“ koji zamenjuje sve ostale i deli carstvo sveta sa svojom parnjakinjom: „glupost!“ Ako ta dva usklika, u slučaju potrebe, mogu da supstituišu sve ostale, očigledno je da je „glupo“ poprimilo raspon nesposobnog uopšte, a „prostačko“ raspon neuljudnog uopšte. Razmotrimo li поближе suđenja ljudi jednih o drugima, danas: pojaviće se da je autoportret čovečanstva, u vidu koji se prikriveno sazda je na uzajamnom grupnom fotografisanju, načinjen isključivo od variranja ta dva nemilostiva izraza.

Možda se vredi pomučiti da o tome razmislimo. Bez ikakve sumnje oba predstavljaju najniži nivo jednog suđenja još u stanju nacрта, još u celini bezobličnu kritiku od nekog ko oseća da nešto ne valja, ne mogavši da kaže šta je to. Pribegavanje rečenim izrazima jeste najprostiji mogućni prevod nekog odbijanja; to je početak munjevitog uzvraćanja, ali koje je, tek što je počelo, već završeno. Postoji tu izvestan aspekt „kratkog spoja“, a bolje ćemo ga razumeti ako se setimo da se izrazi „glupo“ i „prostačko“, šta god oni bili po značenju, koriste i kao uvrede. Jer, značenje uvreda, kao što je poznato, zavisi manje od njihove sadržine nego od njihove upotrebe; većina će se, tako, među nama, koji volimo magarce, osetiti povređena ako s nama postupaju kao s magarcima. Uvreda ne pretpostavlja sliku koju ona evocira, nego mešavinu slika, osećanja i namera koje ona može samo da nagovesti, ali ne i da apsolutno prevede. Primetimo uzgred da one taj karakter dele s pomodnim i stranim rečima, što objašnjava zašto ove izgledaju neophodne dok bi im se zapravo lako mogli naći domaći ekvivalenti. Baš iz tog razloga u uvredama postoji neki iritirajući — neuhvatljivi — element koji mora da koincidira s njihovom namerom čak i više nego s njihovom sadržinom; i ništa ne pokazuje to bolje možda od imena kojima se deca nabacuju da bi se međusobno zadirkivala. Dovoljno je, ponekad, da neko dete nazove drugo „Joca Julije“ ili „August Mika“, pa da ga, zahvaljujući nekom misterioznom ukopčavanju, razbesni.

Ali, ono što ovde govorimo o uvredama, peckavim rečima, stranim izrazima ili pomodnim rečima, moguće je reći i o ljubavnim izjavama, geslima, smešnim rečima; a zajedničko obeležje svih tih reči, uostalom tako različitim, jeste da su one u službi nekog afekta i da upravo svojoj nepreciznosti i neobjektivnosti duguju moć da prodru i prostrane zone umesnijih, objektivnijih i strožijih izraza. Jasno je da pokatkad možemo osetiti potrebu za tim u životu, i ne može se tome poreći svaka vrednost; ali, nema nikakve sumnje da ono što se tada dešava nije glupo, ili ne služi se, da tako kažemo, samim putevima gluposti: to je pojava čije ispitivanje je posebno olakšano na jednom od velikih i u neku ruku zvaničnih primera gubljenja glave, to će reći na primeru panike. Kad je neko podvrgnut probi suviše teškoj za njega, kao što je iznenadni strah ili suviše dug moralni pritisak, može se dogoditi da on, odjednom, postupa „izbezumljeno“. Može početi da urla, kao što to čine deca, može da pobegne „glavom bez obzira“ od opasnosti ili, ne manje bezglavo, da se u nju baci; ili pak da postane plen neobuzdane potrebe da uništava, vređa ili cvili. Ukratko, umesto jednog jedinog efikasnog čina kojeg iziskuje situacija, on vrši ogroman broj drugih koji su po svoj prilici uvek, u stvarnosti često nekorisni, pa čak i kontraproduktivni. Najbolji primer za tu unutrašnju sukobljenost jeste „panični strah“; ali, moguće je govoriti, u manje strogom smislu, i o paničnom besu, paničnoj pohlepi i čak paničnoj nežnosti — naime, u svim slučajevima kad neko stanje prenadraženosti može da se okonča na podjednako žestok koliko slep i bezuman način. Izvestan čovek, koliko duhovan toliko hrabar, davno je zabeležio da postoji i panična hrabrost, različita od paničnog straha jedino po suprotnom rezultatu.

Psiholozi procenjuju da se tokom panike odigrava suspenzija aktivnosti inteligencije i, još opštije, viših funkcija duha, koju podstrekava jedno primitivnije psihičko kretanje; ali, dopušteno je dodati da ono što, u tom slučaju, prati paralizu i gušenje razumnog odgovora jeste znatno manje regresija prema instinktivnoj akciji nego, putem nje, prema nekom instinktu poslednjeg pribežišta i nekoj poslednjoj formi neodložne akcije. Ta forma akcije je forma apsolutne pometenosti; lišena svakog plana, izgleda da ju je um, kao i instinkt opstanka, napustio; ali, njen nesvesni naum sastoji se u

tome da kvalitet akcija zameni njihovim kvantitetom, a njena dosetljivost, koja nije osrednja, zasniva se na verovatnoći da će od stotinu pokušaja naslepo, daleko od mete, biti ipak jedan koji će pogoditi. Čovek koji je izgubio glavu, insekt koji, pošto je satima udarao o zatvoreno krilo nekog prozora, najzad pronalazi, slučajno, put za bekstvo tamo gde je drugo prozorsko krilo otvoreno, ne deluju drukčije, u svojoj pometenosti, nego onako kako to čini nišandžija koji, da bi „pokrio“ cilj, proračunato pribegava rafalnoj ili raspršenoj vatri, ili čak naprosto ispaljuje šrapnele ili granate.

Dragim rečima, ovde intenzivna akcija biva zamenjena ekstenzivnom akcijom, a ništa nije više ljudski od zamene svojstva termina i akcija njihovim kvantitetom. Da, u korišćenju nepreciznih reči postoji velika analogija s pribegavanjem velikom broju reči; u stvari, što je neka reč nepreciznija, veći je broj stvari na koje se ona može primeniti; a o njima je moguće reći toliko neobjektivnih reči. Ako su te reči glupe, glupost će se, dakle, udružiti sa stanjem panike; a zloupotreba spomenute optužbe za glupost i njoj slične izrazito će nalikovati pokušaju psihičkog izbavljenja posredstvom arhaičnih i — nesumnjivo imamo pravo da to kažemo — škodljivih metoda. I moguće je, u stvari, u ispravnoj upotrebi optužbe po kojoj je neka stvar glupa, ili prostačka, prepoznati ne samo suspendovanje inteligencije nego i zaslepljeno stremljenje ka bekstvu ili destruktivnim činovima lišenim smisla. Te reči nisu proste uvrede, one predstavljaju celu jednu scenu vređanja. Kad one obrazuju poslednje прибежиште, putevi zaista nisu daleko. Vrativši se na gorenavedene primere, vidimo u takvim slučajevima slike — kad na domaku nije već onaj ko ih je naslikao — napadnute udarcima kišobrana, knjige bačene na zemlju, kao da bi taj gest bio dovoljan da ih rasturi. Ali, i tada opet tu nalazimo paralizujuću opresiju koja prethodi tom nastupu i od koje bi one trebalo da nas oslobode: „gušim se“ od besa, „ostao sam bez reči“, osim najopštijih i najsiromašnijih, da bih izneo svoje stanje, „gubim moć govora“, „dah mi se presekao“. Eto čoveka koji je izgubio moć govora, i glavu, do tačke da može samo još da praska. On podnosi nedopustivo osećanje nedovoljnosti, a reči koje često prethode eksploziji, „konačno, bilo je to odveć glupo“, pokazuju se kao neobično pronicljive. Trebalo je, međutim, reći da sam „ja bio odveć glup“. U

razdobljima kad se posebno ceni energičnost i čvrsta ruka, nije nekorisno pomisliti i na ono što im pokatkad liči dotle da je teško razlikovati jedno od drugog.

Dame i gospodo! Danas se mnogo govori o krizi poverenja u humanizam, o krizi koja pretila poverenju dosad polaganom u čoveka; mogli bismo takođe govoriti o svojevrsnoj panici koja smenjuje sigurnost koja nas je okruživala i kad smo bili kadri da upravljamo svojim brodom u znaku slobode i razuma. I ne smemo sebi da prikrivamo da su ta dva moralna pojma, koja sežu i do morala umetničkog stvaranja, sloboda i razum, koje nam je klasično doba nemačkog kosmopolitizma zaveštalo kao kriterijume ljudskog dostojanstva, počela od sredine XIX stoleća, ili nešto kasnije, da pokazuju znake oronulosti. Malo po malo su „gubili tok“, nismo više znali „šta s njima da radimo“; ako smo ih pustili da se tako zbrčkaju, zasluga za to pripada manje njihovim protivnicima nego njihovim zagovornicima. Ne smemo, međutim, ubuduće da zamišljamo da se ikad vratimo, mi ili naši potomci, tim predstavama takve kakve jesu; naš zadatak, i smisao iskušenja nametnutih duhu, pre će biti – kao što je to i zadatak, pun nade i nemira, tako retko shvaćen, svakog naraštaja —da se učini, sa što je moguće manje gubitaka, uvek nužan korak prema Novom! I što više budemo zanemarivali prelaz, neophodan u željenom momentu, putem postepenih ideja između tradicije i promene, sve će nam biti potrebnije, da bismo uspeali, da se oslanjamo na jasne predstave onog što je istinito, razumno, značajno, inteligentno, pa tako i, obrnuto, onog što je glupo. Ali, kako formirati za sebe, čak i parcijalan, pojam gluposti, kad su već nepouzdana pojmovi uma i mudrosti? Dozvolite mi mali primer za to do koje mere se s vremenom menjaju pogledi: u skorašnjem, dobro poznatom priručniku za psihijatriju, na pitanje „Šta je pravda?“ sledi odgovor „Da *drugi* bude kažnjen!“ — i taj odgovor je naveden kao primer očigledne imbecilnosti; danas, naprotiv, on je u osnovi naširoko komentarisane koncepcije prava. Bojim se, dakle, da čak i najskromnija razlaganja ne bi bila kadra do dospeju do zaključka, ako se ne dogodi da barem naslute nezavisno jezgro u promenama zavisnih do vremena. Odatle slede još jedno ili dva zapažanja i pitanja.

Nikad nisam navikao da se predstavljam kao psiholog, i dobro ću se čuvati toga; ali, brzi pogled sa strane na tu nauku nesumnjivo je prva stvar od koje bismo mogli očekivati neku pomoć u našem slučaju. Stara psihologija je razlikovala osetljivost, volju, osećanje i moć predstavljanja ili inteligenciju; u njenim očima bilo je jasno da je glupost nešto što odgovara nekom slabom stepenu inteligencije. Ali, moderna psihologija je istakla važnost elementarnog razlikovanja psihičkih moći, uočila međuzavisnost i međusobno prožimanje različitih aktivnosti duše i, istovremeno, učinila znatno manje prostim odgovor na pitanje o psihološkom značenju gluposti. Sadašnja koncepcija još prihvata, razumljivo, izvesnu autonomiju aktivnosti uma; ali, izgleda verovatno, čak i u situacijama maksimalne vedrine, da pažnja, razumevanje, pamćenje i gotovo sve što dolazi od uma zavisi i od afektivnih karaktera; na to će se pridodati, u trenucima strasti ili intenzivne refleksije, drugi oblik međusobnog prožimanja u kojem su inteligencija i afektivnost apsolutno nerazlučive. Ova teškoća, međutim, u razdvajanju uma i osećanja u pojmu inteligencije ponovo će se sresti, prirodno, i u slučaju pojma gluposti; i kad medicinska psihologija, recimo, da bi opisala mentalnu aktivnost slaboumnih, pribegava izrazima poput oskudan, neprecizan, nesposoban za apstrahovanje, konfuzan, spor, podložan uticajima, površan, ograničen, rigidan, sitničav, nepostojan, nepovezan, bode oči da navedene odredbe upućuju tek na um tek na osećanje. Mogli bismo, dakle, tvrditi da glupost i inteligencija otkrivaju istovremeno oboje; što se tiče znanja da li one otkrivaju više prvo nego drugo, da li je, recimo, u imbecilnosti slabašnost inteligencije „u prvom planu“, ili da li je to, kod znatnog broja uglednih rigidnih moralista, okamenjenost osećanja, to je pitanje koje možemo da prepustimo specijalistima; mi ostali, nestručnjaci, moramo da se raspetljivamo na ponešto siobodniji način.

U svakodnevnom životu, pod glupim čovekom uglavnom se razume neko „pomalo nerazvijenog mozga“. Ali, postoji veliki broj intelektualnih i psihičkih anomalija kadrih da tako sputaju, ometu, zavedu čak i prirodu netaknutu inteligenciju da ona iznova okončava u nečemu za šta jezik, opet, raspolaže jedino rečju glupost. Ovaj izraz otuda obuhvata dve, u osnovi veoma različite vrste: jedna glupost, sasvim poštena, sasvim prosta, i druga koja,

prilično paradoksnu, može biti čak i znak inteligencije. Prva se tiče pre neke opšte slabosti uma, druga, pak, slabosti uma u odnosu na neki poseban predmet, i ta je, nadalje, najopasnija.

Poštena glupost pomalo sporo shvata, „tvrda je na razumevanju“, kao što bismo rekli. Oskudna u predstavama i rečniku, ona se u tome ne snalazi najbolje. Više voli banalno, čija učestanost čak olakšava usvajanje; i kad je jedared nešto usvojila, nije sklona da to od sebe pusti prebrzo, niti da dozvoli da to bude analizovano, niti da se u to podozreva. Uostalom, velikim svojim delom ona učestvuje „čistih obraza“ u životu! Često je, nesumnjivo, zbrkana u svom promišljanju, što lako paralizuje svako novo iskustvo; to će reći da se radije drži onoga što je pristupačno čulima, onoga što može u neku ruku da izbroji na prste. Ukratko, to je valjana „čista glupost“; i ako se ne bi ponekad pokazivala očajno naivna, zbrkana i nepopravljiva, bila bi to sasvim prijatna pojava.

Ne mogu da se uzdržim a da ne ilustrujem još nekoliko njenih aspekata, preuzimajući primere iz Blojlerovog *Udžbenika iz psihijatrije* Kad se, da bismo se nečeg otarasili, poslužimo slikovitim iskazom „lekar bdi nad bolesnikom“, za nekog slaboumnijeg postaje: „Čovek koji drži za ruku drugog koji je u postelji, a pored njega stoji sestra.“ Tu je, u potpunosti, na delu stil naivnog slikara! Donekle luckasta služavka smatra za lošu šalu savet da svoju ušteđevinu poveri Štedionici tako da joj donosi kamatu: ko je toliko glup, po njoj, da joj čuva novac i za to joj još plaća!? Odgovor kao da svedoči o nekom turniru viteškog duha i pogledu na novac kakav je postojao samo još u mojoj mladosti, kod starijih uglednih osoba. Treći mentalni debil pretenduje, simptomatično, da dvodinarka vredi manje od jednodinarke i dva pedesetparca, objašnjavajući da dvodinarku treba razmeniti i da se onda za nju dobija suviše malo... Nadam se da nisam jedini mentalni debil u ovoj sali koji svim srcem prihvata ovu teoriju, pomišljajući na one koji su uvek rasejani kad usitnjavaju novac!

Ali, vratimo se na veze sa umetnošću: naivna glupost je često autentična umetnica. Umesto da, u igri asociiranja, reaguje na neku reč-mamac samo jednom jedinom drugom, kako je tu skoro bilo uobičajeno u mnogim opitima, ona odmah odvrća celim rečenicama

kojima, ma šta o njima rekli, ne nedostaje poezije! Evo nekoliko, skupa s rečju mamcem:

PALITI : Pekar pali drvo.

ZIMA : Sneg je navejao.

OTAC: Jednog dana me je bacio niz stepenice.

BRAK : Služi za razonodu.

VRT : U vrtu je uvek lepo vreme.

RELIGIJA : Kad idemo u crkvu.

KO JE BIO VILHELM TEL?: Igran je u šumi, tamo su bile dame i deca u kostimima.

KO JE BIO APOSTOL PETAR?: On je triput pevao.

Naivnost i veoma konkretan karakter ovih odgovora, zamena priče razrađenijim predstavama, važnost pripisana uzgrednom, okolnom ili površnom, ili naprotiv, kao u primeru sa svetim Petrom, zgušnjavanje i skraćivanje, eto veoma starih pesničkih recepata; pa čak i ako smatram da zloupotreba ovih postupaka, takva kakva je danas u modi, približava pesnika idiotu, ne treba poricati ono što je u njima doista poetsko. I to objašnjava zašto je duhovna forma idiota mogla da bude predstavljena u književnosti s toliko zadovoljstva.

Između te poštene gluposti i druge, nadmoćne, pretenciozne, kontrast je često više nego drečav. Ova potonja glupost manje je nedostatak inteligencije nego odstupanje iste pred zadacima koje ona pretenduje da ispuni dok joj oni zapravo ne leže; ona može da sadrži sve negativne odlike slabog uma, ali, uz to, sa svim onim što podrazumeva neka neuravnotežena, izopačena, neispravna afektivnost, ukratko: bolesna. Kako nema „normalizovanih“ afektivnosti, ovo bolesno izobličenje preciznije prevodi izvesni nesklad između naklonosti osećanja i uma nesposobnog da ih ublaži. Ova nadmoćna glupost je istinska bolest samog unutrašnjeg formiranja — recimo da je ona zapravo, da bismo izbegli svaki nesporazum, odsustvo unutrašnjeg formiranja, njegovo izostajanje, promašivanje, formiranje lišeno ravnoteže između njegove supstance i njegove snage; a opisati je bilo bi maltene beskonačan zadatak. Ona je kadra da afekte unese u najvišu intelektualnost; jer, ako je autentična glupost krotka umetnica, inteligentna glupost, koja doprinosi mobilnosti u životu duha, povlači za sobom naročito njegovu nestabilnost i njegovu jalovost. Mnoge godine su već prošle

otkako sam o tome napisao sledeće: „Nema niti jedne jedine značajne misli koju glupost nije umela smesta da iskoristi; ona može da se svuda kreće i navlači na sebe svako ruho istine. A istina, ona je uvek samo jedna jedina odeća, jedan jedini put: istina je uvek hendikepirana.“⁵ Glupost o kojoj je ovde reč, nije mentalna bolest; zbog toga nije manje najopasnija od bolesti duha, pošto je sam život ono čemu ona pretili.

Morali bismo, nesumnjivo, da počnemo da je isterujemo iz sebe umesto da čekamo na njene velike istorijske erupcije da bismo je upoznali. Ali, čemu da je upoznajemo? I koji nedvosmisleni žig da joj utisnemo? Današnja psihijatrija vidi njen suštinski karakter u slučajevima u kojima se pokazuje nesposobnost orijentisanja u životu, povlačenje pred svim zadacima koje on nameće ili, nenadano, pred zadacima za koje niste pripremljeni. Eksperimentalna psihologija, posvećena prvenstveno zdravim individuama, ne određuje je drukčije. „Smatramo glupim ponašanje ma koga ko je nesposoban da izvrši neki zadatak za koji postoje svi uslovi osim ličnih“, piše poznati predstavnik jedne od skorašnjih struja u ovoj nauci. Rečeni kriterijum sposobnosti delanja objektivno, dakle efikasno, ne ostavlja ništa da poželimo u pitanju nedvosmisleno kliničkih „slučajeva“ ili laboratorijskih majmuna; ali, postojanje drugih „slučajeva“, koji se slobodno kreću svetom, nužno iziskuje nekoliko dopuna, jer „tačno ili lažno izvršenje datog zadatka“ nije uvek, kad su oni u pitanju, i očigledno. Prvo, sposobnost da se ponašamo u svako vreme kako to čini neki sposoban čovek u datim okolnostima podrazumeva već svu višu dvosmislenost inteligencije i gluposti: naime, „korisno“, „kompetentno“ ponašanje može učiniti da njegov objekt služi svom ličnom profitu ili, naprotiv, da mu ovaj služi; a onaj ko čini jedno uglavnom smatra glupim onog ko čini drugo. (Dok je samo onaj medicinski glup ko nije kadar da čini ni jedno ni drugo.) Drugo, nemoguće je poreći da nije često zahtevano i neko ponašanje koje ne vodi računa o objektivnosti, pa čak ni o prilikama; objektivnost i bezličnost, subjektivnost i neobjektivnost, u stvari su u srodstvu; i ako je subjektivnost bez protivteže smešna, apsolutno objektivno ponašanje je, razumljivo, nepostojeće u životu, to jest nezamislivo. Obezbediti njihovu ravnotežu upravo je jedan od glavnih problema naše kulture. Najzad, mogli bismo još da iznesemo

kao prigovor sve okolnosti u kojima se niko ne ponaša onako inteligentno kako bi to bilo nužno, i da iz toga zaključimo da se svako od nas pokazuje, ako ne stalno, barem s vremena na vreme kao glup. Otuda treba voditi računa o razlici između odstupanja i nesposobnosti, između funkcionalne gluposti, to jest one koja se javlja samo u određenim prilikama i stalne i konstitucionalne gluposti, između zablude i neinteligencije. To je čak jedna od stvari do kojih nam je najviše stalo, pošto su sadašnji životni uslovi takvi, obrazuju tako prostran, složen, haotičan skup, da individualne gluposti koje se javljaju samo u određenim prilikama iako mogu da povuku za sobom konstitucionalnu glupost cele zajednice. Posmatrač je tako naveden da, s onu stranu ličnih sklonosti, opazi jedno društvo pogođeno izvesnim mentalnim nedostacima. Bez sumnje nije moguće preslikavati pojave koje se tiču realne psihologije individuuma, dakle, posebno, mentaine bolesti i glupost, na društva; ali, morali bismo biti kadri da govorimo danas, uz sav obzir, o „socijalnom oponašanju mentalnih slabosti“: primeri za to su dovoljno očiti.

SA ovim dopunskim napomenama svakako smo opet prešli granice psihološkog objašnjenja. Ono nas poučava da neka inteligentna refleksija pretpostavlja određene osobine — jasnost, preciznost, bogatstvo, blagost povezana sa čvrstinom — i mnoge druge osetljive na nabranje; i te osobine su, s jedne strane urođene, s druge stečene, pored saznanja koja usvajamo, kao neka vrsta intelektualne okretnosti: dobar um i spretan mozak znače otprilike istu stvar. Osim lenjosti i prirodnih sklonosti, nema ovde drugih prepreka koje treba savladati; to može biti predmet obuke, i komički izraz „intelektualni sport“ ne kazuje baš loše ono od čega bi on, naposletku, da odvrati.

Naprotiv, um je manje protivnik „inteligentnoj“ gluposti od duha i — uz uslov da pod tim ne razumemo puki zbir osećanja — afektivnosti. Budući da se misli i osećanja razvijaju u međusobnom saglasju, te da je to uvek isti čovek koji se izražava putem njih, pojmovi poput uskosti, širine, gipkosti, jednostavnosti i vernosti mogu se podjednako primenjivati i na mišljenje i na osećanje; pa čak i ako kombinacija koja iz tog proističe nije još savršena, ona je dovoljna da bismo mogli reći da um okrepjuje afektivnost, i da naša osećanja

nisu bez spona sa inteligencijom i glupošću. Protiv te „inteligentne“ vrste gluposti valja delovati putem primera i kritike.

Ovde zastupan pogled razlikuje se od uobičajenog mišljenja koje se, da bi po svaku cenu izbeglo da bude pogrešno, ne pokazuje u samom problemu manje preterano jednostrano, podržavajući da jedna duboka, autentična afektivnost nema šta da traži sa umom i da bi je čak ovaj mogao uniziti. Istina je da, kod prostodušnih bića, izvesne dragocene osobine, kao što su vernost, postojanost, čistota osećanja i ostale slične, izgledaju da su bez primesa, ali to je samo zato što se druge slabo ističu: ograničeni slučaj toga videli smo u primeru imbecilnosti koja se veselo saglašava sa svime. Daleko je od mene pomisao da ovim rečima unizim dobre i odane prirode — njihovo odsustvo igra nezanemarivu ulogu u nadmoćnoj gluposti! Ali, danas je utoliko više važno da se založimo za pojam „onog-što-znači“⁶, rečenog očigledno u apsolutno utopijskoj formi.

Ono-što-znači upućuje na istinu koju možemo u njemu da opazimo sa osobinama osećanja koje bude naše poverenje da bismo odatle izvukli neku sasvim novu, koja je u isti mah razumevanje i odlučnost, okrepijena istrajnost, nešto što raspolaže *istovremeno* mentalnim i psihičkim sadržajem i što od nas ili drugih „iziskuje“ određeno ponašanje; mogli bismo stoga reći, a to je, što se tiče gluposti, suštinsko, da je ono-što-znači podjednako pristupačno racionalnoj i afektivnoj strani kritike. Ono-što-znači je takođe suprotno u isti mah gluposti i brutalnosti; a opšti nesporazum koji danas omogućava afektima da guše razum, umesto da mu daju krila, ukida se u pojmu značenja. Ali, dovoljno o ovoj temi, ili je to možda čak više nego što možemo da preuzmemo! Jer, ako bi trebalo još nešto dodati, to bi moglo biti jedino da sve što je upravo bilo rečeno daleko je još od toga da ponudi neki kriterijum koji bi pouzdano omogućio da prepoznamo i izdvojimo ono-što-znači; a da se opskrbimo nekim dovoljnim, nesumnjivo ne bi bilo lako. Ali, evo nečeg što nas vodi pravo do najboljeg oružja protiv gluposti: skromnost.

U određenim okolnostima, svi smo glupi; takođe smo u određenim okolnostima prisiljeni da delujemo zaslepijeno ili poluzaslepljeno, bez čega bi se svet zaustavio; i ako bi neko pred opasnostima od gluposti izvukao sledeće pravilo: „Suzdrži se od suđenja i prekini svaki put kad ti nedostaju obaveštenja“, mi bismo se sledili! Ali, ta

situacija u kojoj se danas svako nalazi, podseća na drugu koju odavno poznajemo, u intelektualnom području. U stvari, pošto su naše znanje i naša moć ograničeni, svedeni smo na to da, u svim naukama, izričemo preuranjene sudove; ali, bdijući nad tim, kako su nas naučili, da ovaj nedostatak očuvamo u izvesnim granicama i da ga popravljamo kad god se ukaže prilika, vaspostavljamo tako u svom radu izvesnu tačnost. Ništa se, zapravo, ne protivi da tu tačnost i tu gordu skrušenost u suđenju i delanju prenesemo u druga područja; i verujem da bi preporuka „Delaj onoliko dobro koliko možeš i onoliko loše koliko moraš, ostajući sve vreme svestan ivica zablude u tvom delanju!“ predstavljala već, ako bismo je sledili, polovinu puta u smeru zaista plodne reforme našeg života.

Međutim, od pre nekog trenutka već, ovi izgledi su me doveli do kraja mog izlaganja koje je — na šta sam upozorio slušaoce — moglo biti samo preliminarno ispitivanje. A sad, s nogom na međi, priznajem da sam nesposoban da idem dalje: samo još korak dalje, u stvari, i napustićemo područje gluposti koje za kraljevstvo mudrosti ostaje, čak i ako je teorijski ocrtano, tako raznoliko, razbaštinjena oblast koju putnici poglavito izbegavaju.

MUZILOVA STUDIJA O GLUPOSTI

NA poziv austrijskog Radničkog saveza, Robert Muzil⁷ je održao, u Beču, 11. marta 1937. godine, svoje sad već legendarno predavanje o gluposti. Ponovio ga je nedelju dana kasnije, 17. marta. Iste godine, ono je bilo objavijeno kao posebna knjiga kod izdavačke kuće Berman-Fišer.

Muzil je o gluposti razmišljao, u najmanju ruku, od 1935. godine, kad je napisao niz aforizama. Deo tih aforizama objavljen je u *Narodnim novinama* u Bazelu (*Nazional Zeitung*). Nešto od tih aforizama preuzet je u tekstu predavanja čiji je prevod u vašim rukama. Premda je o gluposti počeo da piše u formi aforizama, očigledno je da Muzila aforistička forma nije potpuno zadovoljavala. Tako, u pismu Bernardu Grethujzenu, od 26. decembra 1935. godine, on piše: „Što se tiče aforizama, stvari su prošle veoma loše. Oni o gluposti ispali su dobri, ali dugi, a kako nije moguće barem dvaput u svakom elementu od tridesetak aforizama iskoristiti reč glupost a da čitaocu to ne izgleda kao drum oivičen reklamnim panoima za najbolje autogume i podmazivačka ulja, suočio sam se s tehničkim problemom koji još nisam uspeo da rešim (možda bih o gluposti trebalo da napravim esej, ali neću), tako da sam morao da pribegnem starom sistemu odlaganja nastranu...“ Dve godine docnije, predavanje u Beču mu pruža priliku da svojim razmišljanjima da konačan oblik. Piše o tome Otu Pehtu, te, 1937. godine: „Tokom čitanja štampanog predavanja naslutićete, dopadne li vam se njegov improvizatorski stil, da moja nezavisnost nije bila ni pod kakvom pretnjom.“ Biće još precizniji u pismu Vladimiru Eliasbergu, aprila 1937. godine: „Nisam imao naučne namere, pa ni psihološke ili sociološke, nego bi se pre tu mogla videti izvesna društvena kritika (u čijoj pozadini je i jedva nagoveštena estetička kritika).“

Inače, Muzil je pridavao veliki značaj svom radu o gluposti, u neku ruku „tek nešto manji“ od značaja koji je pripisivao svom životnom romanesknom delu *Čovek bez svojstava*. Otuda će u pismu Viktoru Cukerhandlu, novembra 1938. godine, na mestu gde evocira sve svoje najvažnije književne i intelektualne poduhvate, reći sledeće: „Nema u tome nekog starog blaga od kojeg bi nam bilo odvratno da

se odvojimo, a nisu to ni ikakve etape moga dela; to su elementi počevši od kojih se obrazovala koncepcija dela koje je, u svojim glavnim vidovima, u protivrečnosti s koncepcijom našeg vremena i koja, uprkos mojim delimičnim uspesima, nije bila shvaćena.“ Da, Muzilovo predavanje o gluposti svakako dočarava neke od glavnih elemenata na kojima je bila zasnovana koncepcija njegovog nezaobilaznog dela. A kad je reč, recimo, o romanesknoj trilogiji *Čovek bez svojstava*, valja podsetiti da će mnogi znalac i pisac biti spreman da ustvrdi kako je u pitanju možda najvažnije književno delo u nemačkoj književnosti dvadesetog stoleća. Premda neobičan, a bez ikakve sumnje dalekosežan uvid u ondašnje događaje, među kojima se isticalo razrastanje nacizma, ovaj kritički rad o gluposti je dostojan odblesak Muzilove romaneskne trilogije, zapravo, zašto ne red, vidoviti rad koji je i danas aktualan kao i prvog dana kad je izgovoren, i ne samo kad je u pitanju rasuđivanje o nacionalnim i političkim glupostima... U njemu lako i brzo prepoznajemo sopstvenu bolest, pa tako i bolest sveta koji se menja, a da u ponekim stvarima ostaje isti od pamtiveka.

¹ Vid. Muzilov roman *Čovek bez svojstava*, tom I, gl. 16.

² Johann Eduard Erdmann (1805-1892), nemački filozof i istoričar filozofije.

³ Muzil se ovde služi dvostrukošću izraza *nahetreten*: doslovno približiti se, a u prenesenom smislu zbližiti se.

⁴ Reč je o knjizi *Lehrbuch der Psychiatrie* čiji je autor Ernst Bleuler, objavljena prvi put 1916. godine, u Berlinu.

⁵ U Muzilovom romanu *Čovek bez svojstava*. Vid. tom I

⁶ *Bedeutend*; „koji znači“, ali i „važno“, „značajno“.

⁷ Robert Muzil je rođen 1880. godine u Klagenfurtu, Austrija. Umro je, kao izbeglica, 1942. godine u Ženevi, Švajcarska. Među njegova dela ubrajaju se, između ostalog, *Tri žene*, *Ostavština za života*, *Pometnje pitomca Terlesa*, *Čovek bez svojstava*.